

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN **421**

G. Gunnink

In gesprek
met het feminisme

MEDITATIEF **425**

A.L. Th. de Bruijne

Twijfelen

WANDELEN MET GOD **426**

J.T. Oldenhuis

Kinderloosheid
en mééleven

ACHTERGRONDEN **428**

H.J. Room

Zondagsarbeid, actueel!

KAMPEN PRAKTISCH **431**

M.E. Hoekzema

Aansprekend preken

SAMENLEVING **435**

A.J. Verbrugh

De grote controverse over
het publieke leven

en verder...

Uit de kerken
Meegelezen

KERKELIJK LEVEN / G. Gunnink

IN GESPREK MET HET FEMINISME

*De dagen van **Dolle Mina** en **De rooie vrouwen** liggen ruimschoots **achter** ons, **De bloei van de feministische beweging** is voorbij. Wij christenen moesten er meestal weinig van **hebben**. Nu **de bloeitijd** voorbij is **plukken** christenen ondertussen wel van de vruchten die in de feministische proeftuin gekweekt werden. Verdient het feminisme een herwaardering?*

Sekse als antwoord

Als het aan dr. Maarten J. Verkerk ligt wel. Hij schreef een brede bezinning op de man-vrouwverhouding onder de titel **Sekse als antwoord**.

Een bezinning waarin hij in gesprek gaat met het **feminisme** - met heel wat meer welwillendheid dan **we** gewend waren.

Veel christelijke vrouwen verrichten inmiddels ook na hun huwelijk betaald werk. Mannen en vrouwen hebben onder invloed van het feminisme een gelijke wettelijke positie gekregen. Ook in de kerken veranderen dingen. In de vrijgemaakte

Gereformeerde **Kerken** werd het **actief** vrouwenkiesrecht ingevoerd. Aan een nieuw huwelijksformulier, waarin het kostwinnerschap niet meer uitsluitend aan de mannelijke sekse wordt toegewezen, wordt nog gesleuteld. Menig man verricht taken in huis die hij vroeger aan zijn vrouw overgelaten **zou** hebben. Hebben **christenen** te hard geroepen, dat ze **van** de twee feministische golven die over de samenleving heensloegen weinig goeds te verwachten hadden? Verkerk heropent het gesprek met het **feminisme**. Maar dat niet **alleen**. Hij blikte tegelijkertijd terug op zijn eigen christelijke traditie.

We leren een **vroege vaandeldraagster** van de christelijke vrouwenbeweging kennen in de persoon van **Christine de Pisan**. En we krijgen een overzicht van de christelijke vrouwenbeweging. We leren een **vroege feministe kennen** in de persoon van **Olympe de Gouges**. **Op**gang en neergang van twee feministische golven worden beschreven en geanalyseerd.

Even beschamend als **waardevol** is het gedeelte **over** het kwaad dat **vrouwen werd en wordt** aangedaan. **Verkerk** laat vervolgens zien, hoezeer dit kwaad zich vaak heeft genesteld in maatschappelijke structuren.

Het boek loopt uit op de vraag naar de zin van de sekse: sekse als antwoord.

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS.
A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. G. GUNNINK,
DRS. B. LUITEN, DRS. K. DE VRIES.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

H. PRINS, Buiten Nieuwstraat 86-1, 8261 AX
Kampen, Tel. (038) 3331335

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24,8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25,4460 AA
Goes. Tel. (0t 13) 215591.

ABONNEMENT:

f 90,00 per jaar; f 49,00 per halfjaar; studenten f 74, M per jaar (binnenland). Buitenland: f 149,00 per jaar (Europa zeepost).

Een abonnement kan p r maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 2,05 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij

 de Stichting Bralelectah.
Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,95 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit d l blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

Wijsgerig

De ontmoeting met het feminisme loopt als **een** rode draad door het hele boek heen. Je zou nog een tweede rode draad **kunnen** aanwijzen: Sekse als antwoord is een christelijk wijsgerige studie en sluit zich nauw aan bij inzichten van de reformatorische wijsbegeerte. Wie een gemakkelijk boekje voor de zondagavond zoekt, kan **Verkerk** beter bewaren totdat de rustdag voorbij is. Want we hebben **te** maken met een studie, die **behoorlijk** wat inspanning van de lezer vraagt. Dat komt o.m., omdat de lezer **tussen** de bedrijven door uitvoerig wordt ingelicht over de (modale) aspecten, *modaliteiten* van de werkelijkheid, waarvoor H. **Dooyeweerd** en D.H.Th. **Vollenhoven** in de jaren dertig aandacht vroegen. Vandaar **dat Verkerk** bijvoorbeeld het kwaad dat vrouwen wordt aangedaan niet vanuit **één** gezichtshoek beschrijft, maar als zeer **complex** en veelzijdig.

Dit tegenover de vrouwenbeweging, die vaak **één** bepaalde en beperkte invalshoek koos. Gewapend met het arsenaal, hem door de 'wijsbegeerte der wetsidee' aange-reikt, wil **Verkerk** waken voor een **versmalling** en onderschatting van het probleem. De Liberale stroming had vooral oog **voor** wettelijke factoren die achterstelling van de vrouw veroorzaakten, de socialistische traditie had **veel** feeling voor economische factoren. Maar, zo laat **Verkerk** overtuigend zien, de complexiteit van het **kwaad** dat vrouwen wordt aangedaan werd ondertussen vaak over het hoofd gezien. **Ook** het wijsgerig denken van H.G. Geertsema, mei name in de antwoord-metafoor, is door **Verkerk** verwerkt en toegesneden op de man-vrouwverhouding.

Twee golven

De eerste feministische golf moeten we, zo laat **Verkerk** zien, plaatsen rond de eeuwwisseling. Het was in de eerste plaats **een** gevecht **voor**

een gelijke wettelijke en maatschappelijke positie voor de vrouw. Bij wet was vastgelegd, dat de vrouw geen actief en passief kiesrecht had, geen openbare **ambten** mocht bekleden en geen hoger onderwijs mocht genieten. **Wanneer** een **kind** geboren **werd** buiten het huwelijk, mocht geen onderzoek gedaan worden naar het vaderschap. Dat was zelfs bij wet vastgelegd: de verwekker ging vrijuit, en de vrouw droeg de gevolgen. In de eerste feministische golf hebben christenen een belangrijke rol gespeeld. Met name in kringen van het **Réveil** leefde een sterk sociaal besef. De naam van ds. Helderling **kan** hier met ere genoemd worden. Maar het **overgrote** deel van de christenen in die tijd keerde zich tegen **deze** strijd en vertegenwoordigers van de christelijke vrouwenbeweging kregen veel tegenwerking. De eerste golf ebde weg, toen in 1917 het passief en in 1919 het actief kiesrecht voor de vrouw een feit werd.

In de stom van de zestiger jaren, met de sterkste windkracht in het roemruchte jaar 1967, ontstond de tweede golf. 'Het onbehagen bij de vrouw', verwoord door Joke Kool-Smit (dec. 1967), **maakte** veel emoties en **herkenning** los. En mondde uit in een **emancipatiebeweging**, die zich niet alleen **sterk** maakte voor **een** bredere **ontwikkeling** van de gaven van de vrouw, maar ook voor vrije abortus provocatus, vrije seksuele relaties. Het huwelijk werd gezien als een onderdrukken-de structuur bij uitstek. De afweers-houding van de kant van christenen was **dus** **begrijpelijk**. Er werd door de tweede **golf**, met name als gevolg **van** het nieuwe 'evangelie' van de autonome mens, zoveel wrakhout op het strand van de samenleving gegooid, dat veel christenen absoluut **geen** **zin** hadden zich als dankbare **jutters** te gedragen.

Kracht

Maar al zat er achter het feminisme

(m.n. de tweede golf) een verkeerde drijfkracht, de drijfkracht van de 'zelfbeschikking', er was wel degelijk **alle** reden om aandacht te vragen voor de achterstelling van vrouwen. In die zin verweikom ik de bijdrage van **Verkerk** als een noodzakelijke correctie en aanvulling. We waren met z'n allen vaak wel erg snel klaar met het 'rode' en 'revolutionaire karakter' van de vrouwenbeweging en hadden de **neiging** het 'onbehagen' dat veel vrouwen voelden te ontkennen. Getrouwde vrouwen die het waagden **sen** dag in de week betaald werk te doen, kregen soms heel vervelende reacties. M.i. is het de kracht van het boek van **Verkerk**, dat er op dit punt iets recht gezet wordt.

Hoofdstuk 7 en 8 (over het kwaad aan vrouwen aangedaan, en over de structuren waarin dit kwaad gestold is) beginnen met een paragraaf over 'Het **verbijsterende** karakter van het kwaad'. Wat hier op een rij gezet wordt is inderdaad verbijsterend. Het gebeurt in een tamelijk afstandelijk klinkende opsomming van feiten en aspecten van dit kwaad. Maar achter de distantie voel je de betrokkenheid van de schrijver, die in zijn 'Woord vooraf' schreef: 'In het begin heb ik vaak gedacht: is het wel **waar** wat **hier** geschreven staat? Vindt er **zoveel** geweld tegen vrouwen plaats? Worden **zoveel** vrouwen overheerst? Vindt er **zoveel** onrecht plaats? Ik moet eerlijk zeggen, na de **eerste** kennismaking (met het feminisme) leefde ik **nog** sterk in de roes van de ontkenning. Ik geloofde het niet. Ik had het gevoel dat er sterk overdreven werd. **Ook** kon ik het **structurele** karakter van het **kwaad** niet plaatsen. Maar op de **een** of andere manier bleef de feministische literatuur mij boeien. Meer en meer begon ik in te zien dat het feminisme zich met wezenlijke vragen bezighield, dat het een naam gaf **aan** vele manifestaties van het kwaad' (p. 13).

De neerslag van dit gegroeide inzicht vinden we in Sekse **als antwoord**.

De vrouw als slachtoffer

Het boek van **Verkerk** maakt christenen en vooral de mannen onder hen erg bescheiden. Dat wil niet zeggen, dat **Verkerk** de ogen sluit voor de bevrijdende betekenis die het christelijk geloof voor vrouwen óók heeft gehad. Hij spreekt waar het over de christelijke **kerk** gaat over het algemeen met twee woorden en beklemtoont de positieve betekenis, die de prediking van de kerk heeft gehad. De **herontdekking** van het ambt van **alle** gelovigen door de Reformatie gaf nieuwe ruimte voor het ambt van de vrouw. En de nadruk op de betekenis van het huwelijk heeft veel betekend voor de bescherming van de positie van vrouwen. Maar aan de andere kant moet erkend worden, dat de kerk vaak heel onkritisch stond tegenover overheersing van vrouwen. In dit verband een vraag.

Het feminisme heeft de vrouw vaak **getekend** als het slachtoffer van de man. **Verkerk** maakt duidelijk, dat het feminisme daar vaak **meer** **F**-lijk in had dan we wilden weten. Maar gaat **Verkerk** niet te gemakkelijk met het feminisme in zee, door vrouwen vrijwel **uitsluitend** te zien als slachtoffers? **Verkerk** maakt onderscheid tussen het kwaad als zonde en het kwaad als lijden. Hij meent, dat ook de christelijke vrouwenbeweging te weinig oog had voor het kwaad als lijden (p. 154). Maar heeft hij zelf wel voldoende oog voor het kwaad als zonde, ook in het leven van vrouwen?

De schrijver wijst er op, dat de zondeval verschrikkelijke gevolgen heeft gehad. Hij constateert met recht, dat de geschiedenis laat zien hoezeer de vloek van Genesis 3 : 16 werkelijkheid is geworden. De man zal over de vrouw heersen, hij zal over haar de baas spelen, vaak gewelddadig.

Maar zou het niet van belang zijn de vrouw ook te zien als voor haar deel medeverantwoordelijk? De schrijver legt veel nadruk op de **ver-antwoordelijkheid** van de mens:

seksse als antwoord. Maar waarom wordt in het beschrijvende deel de vrouw dan vrijwel alleen als slachtoffer van de **man** getekend?

De vrouwelijke **verantwoordelijkheid** ontbreekt bij **Verkerk** niet helemaal (p. 220, 221), maar blijft wel onderbelicht.

Laat ik een voorbeeld noemen. Terecht **ziet Verkerk** het als een kwaad, dat vrouwen teruggebracht worden tot wat ze uiterlijk voorstellen. De vrouw als dom blondje. De zoete leugen. Maar als het gaat over de **schoonheidscultus** heb ik de neiging, meer dan in het feminisme en door **Verkerk** gebeurt ook te kijken naar de eigen rol die vrouwen daarin spelen. Bij het in stand houden van de zoete leugen spelen niet alleen mannen een rol. **Vrouwen** die zich verdringen om als fotomodel te mogen werken of om aan een miss-verkiezing te mogen meedoen **zijn** niet **alleen** slachtoffers.

Het nieuwe slachtoffer heet kind

Een tweede vraag. **Verkerk** stelt het kwaad dat vrouwen **werd/wordt** aangedaan aan de orde óók om **daarmee** het kwaad dat kinderen wordt aangedaan voor het voetlicht te halen. Hij schrijft over het kind van de **rekening** en meent, dat het feminisme ook positief heeft uitgewerkt **in** de richting van kinderen. Maar is dat wel juist? Vooral deze vraag zou ik graag beantwoord zien: heeft het feminisme niet als negatief resultaat opgeleverd, dat nu mannen én vrouwen vooral leerden opkomen voor zichzelf, kinderen juist het kind van de rekening werden? **Verkerk** ziet het feminisme vooral als **kindvriendelijk**, lijkt het (p. 14, 150, 151). Maar op dat punt kan ik hem niet volgen. Zo kindvriendelijk zijn de resultaten m.i. niet. Daarom ben ik blij, met zijn waarschuwing voor **Amerikaanse** toestanden, het minimaliseren van de zorgfunctie van het gezin (p. 231, 232). Maar is dit zorgwekkende verschijnsel niet

mede door het feminisme opgeroepen? En zijn deze Amerikaanse toestanden niet soms erg dichtbij gekomen?

Kinderen van vier jaar oud worden op vele scholen tussen de middag aan 'oppasjuffen' overgelaten. Even thuis op adem komen is er dan niet bij.

En na schooltijd wordt de hulp van een andere oppasdienst ingeroepen om het kind tot vijf uur onder de pannen te laten zijn. Kinderen zijn erg flexibel en kunnen veel **hebben**.

Maar goed 'voor zichzelf opkomen' **h e n** ze nog niet. Denken pa en ma allereerst aan het beste voor hun kinderen of aan het beste voor zichzelf? Na de 'vrouw' als slachtoffer nu het 'kind' als nieuw slachtoffer? Het gaat goed met de B.V. Nederland, we worden paarser, liberaler, **harder**, en we verdienen goed geld.

Maar hoe goed gaat het met de **opvoeding** van en de zorg voor **kinde**ren?

Moeders én vaders zijn verantwoordelijk om het kind niet het **kind** van de rekening te laten **wor**den. Ma twee feministische golven dreigen kinderen te verdringen. Want er zijn nog veel vaders die te weinig tijd **voor** thuis hebben en er **zijn** veel vrouwen bijgekomen, die dat ook niet **meer** hebben.

Veelzijdig bijbels gedachtengoed

In de derde plaats begrijp ik niet, waarom in **deze** brede studie niet uitvoeriger en diepgaander aandacht wordt gegeven aan het veelkleurige bijbelse **gedachtengoed** over de positie van de vrouw, in relatie tot de man. Wie **het** feminisme wil beoordelen kan daar mi. niet omheen.

Toch beperkt Verkerk zich in dat opzicht sterk. Verkerk heeft veel oog voor het 'complexe', het 'veelzijdige' van de werkelijkheid. Maar als het gaat om de man-vrouw verhouding is bij Verkerk van die veelzijdigheid niet veel meer over en komt éénzijdig het accent te lig-

gen op de gelijkheid van **mannen** en vrouwen.

Verkerk wijst erop, dat man én vrouw naar het beeld van God geschapen zijn. Christus **brak** radicaal met de **cultuur** van **zijn** tijd, **voor** Hem speelde sekse een ondergeschikte rol. Over Efeze 5 **schrijft** hij, dat ten onrechte deze tekst gebruikt is om macht te geven aan de man over de aan hem onderworpen vrouw. Het gaat er **Paulus** juist om, dat de man zich naar het **voorbeeld van Christus moet** opofferen: laat de man zich in liefde aan zijn vrouw overgeven. Zo wordt de vloek van Genesis 3 : 16 ongedaan gemaakt. Alleen in de weg van overgave van de man gaat er leiding van hem uit.

Christus én Paulus predikten hetzelfde evangelie: de **gelijkheid** in Christus. Vrouwen **kregen** in de huisgemeenten leidinggevende taken. De gelijkheid vind je terug in Galaten 3 en is **gefundeerd** in de schepping van man en vrouw naar Gods beeld (p. 168 - 174, 216). Verderop benadrukt Verkerk, dat **de vrouw als hulp naast** de man niet zijn 'hulpje' is, maar dat de man juist van deze hulp afhankelijk is, in **wederzijdse betrokken**heid (217).

Wanneer het **gaat** over de fundamentele gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen zal er weinig verschil van mening zal **zijn**. Moeilijker is het kennelijk om tegelijkertijd recht te doen aan die bijbelse **gegevens**, die wijzen op een onderscheid. Toch moet het mogelijk zijn om zonder te vervallen in een patriarchale man-vrouw verhouding recht te **doen** aan de veelzijdige **manier** waarop de Schrift spreekt over mannen en **vrouwen**.

In Genesis vallen direct zowel de **eenheid** en gelijkheid als het verschil tussen Adam en zijn vrouw op. Eenheid: één vlees. Gelijkheid: beide beeld van God. Maar ook verschil: denk aan de verschillende **manier** en tijd waarop God man en vrouw schiep, de verschillende **manier** waarop God hen **voor** en na de zondeval aansprak en de verschil-

lende straffen die man en vrouw na de zondeval te dragen kregen. Wat **betekent** het, dat God **in** het paradijs **man** en **vrouw** als zijn beeld gelijkvloers, naast elkaar plaatste, **maar** dat Hij eerst Adam schiep en daarna de vrouw uit **Adam**?

Waarom **werd** na de zondeval (waarbij de vrouw voorop ging) toch de man het eerst ter verantwoordiging geroepen? Op dergelijke vragen geeft Sekse als antwoord geen antwoord. Het feit dat Adam het eerst werd aangesproken wijst hem aan als **eerst-aansprakelijke**. Dus ligt het niet zo **voor** de hand, om het 'hoofd' zijn te laten opgaan in het 'jezelf opofferen'. Hoe belangrijk dat laatste **ook** is in de navolging van Christus. Waren het echt vrouwen, die **leiding gaven** aan huisgemeenten? Het **waren** de apostelen en daarna de oudsten die aangesteld werden om leiding te geven aan de gemeenten. Terwijl tegelijk de **gaven** van vrouwen volop ingeschakeld werden. O.a. als **gewaardeerde** medewerksters van Paulus, als **diakonessen** en als **diakonale** 'weduwen' (1 Timoteüs 5) liepen vrouwen voorop in de dienst aan Christus. Het ligt dus inderdaad complexer dan het woord 'gelijkheid' kan aangeven.

N.a.v. Maarten J. Verkerk, *Sekse als antwoord*. Reeks Verantwoording, 12. Uitg. Buijten en Schipperheijn, Amsterdam 1997. ISBN 90-6064-920-6. Omvang 253 blz., prijs f 37,50.

M meditatief

'...maar sommigen twijfelden'.

(Matt. 28:17)

Bodemloos

Twijfelen hoort bij vandaag, zeggen ze. Zekerheden zijn door de mand gevallen. De zekerheden van de grote wereldbeschouwingen even goed als de zekerheden van de christelijke leer. De zekerheden van de natuurwetenschappen niet minder dan de zekerheden van het gereformeerde leven. Ze voelen bodemloos. Moet je die twijfel bestrijden als iets wat er niet mag zijn? Ontkennen? Koesteren?

Twijfelen is van alle tijden, zegt Matteüs. Alleen in sommige tijden verstoppen of verdringen mensen hun twijfels. Of ze herkennen ze niet als twijfel. Zo'n tijd zijn we vandaag achter ons aan het laten. Niet dat de uitkomst daarvan zo florissant is. Maar eerlijker is het wel. Of jokken we als we bij elk avondmaal zeggen: wij hebben geen volkomen geloof?

Treuzelen

Merkwaardig eigenlijk dat Matteüs dit opschrijft: "maar sommigen twijfelden". Hij gaat nogal hard aan het eind van zijn boek. Nog maar net vertelde hij over Jezus' opstanding en nu volgt al het slot. Uit een periode van 40 dagen selecteert hij één moment.

Waarom treuzelt zijn vertelling daarbij rond dit detail?

Elf leerlingen liggen voorover op de grond voor Jezus: in de houding

van aanbidding. Maar, hebben sommigen van hen later tegen Matteüs gezegd, toen we daar zo lagen, waren we niet echt zeker: Leeft Hij weer? Is Hij echt de redder voor Israël en de volken?

Matteüs vertelt niet hoe het met die twijfels afliep. Waarom noemt hij ze dan in het voorbijgaan?

Tegemoet

Ik houd het erop dat hij zijn lezers van toen tegemoet komt. Via hem komt Jezus zelf hun tegemoet. In hun twijfels.

Matteüs schrijft voor Israël. Wat zullen Joodse christenen of christenen-in-spé aanvechtingen gekend hebben rond de persoon van Jezus. Leeft Hij weer? Is Hij echt de redder?

Die twijfel is niet vreemd. Kijk naar de mensen die Jezus na zijn opstanding persoonlijk tegemoet kwam, toen Hij ze uitstuurde naar de volken. Ook niet zo zeker.

Toch vervult God via hen de profetie: zij leren volken Vader zeggen tegen Israëls God en delen de Geest uit als Israëls zegen. Ze leren de volken de geboden van Israëls Messias. Matteüs' lezers maken het in hun tijd mee.

Jezus zelf bevestigt zo zijn twijfelende leerlingen. Hij beloofde ze toen: Ik ben met u. Op pad gegaan met zijn opdracht merken ze dat Hij leeft en redt.

Bij twijfel...

"Toen ze Hem zagen aanbaden zij, maar sommigen twijfelden".

Aanbaden die niet? Jawel: ze lieten zich meenemen door de anderen.

Ze twijfelden en vertrouwden zich zo aan Jezus toe. Ze aanbaden twijfelend.

Bij twijfels:

Niet ontkennen.

Niet koesteren.

Niet ten strijde trekken in naam van de bekende zekerheden.

Elkaar erin tegemoet komen.

Zoals Jezus ons tegemoet komt.

Samen buigen in overgave aan Jezus.

Twijfelend mee buigen,

en ze laten overwinnen.

KINDERLOOSHEID EN MEELEVEN

J.T. Oldenhuis

W wandelen met God

Verdriet

Het onderwerp van dit stukje is niet nieuw: Kinderloosheid. De manier waarop ik er aandacht voor vraag is echter wat opvallend. Ik ontving een brief van iemand die een klankbord zocht **voor** gevoelens die bij hem en zijn vrouw zijn opgekomen door opmerkingen uit de omgeving. Ik denk dat het goed is, er iets **van** door te geven. Voor de **verdrieti-**gen, die er niet zo goed over **kun-**nen praten. **Voor** de troosters die het zo goed bedoeld hebben. **Voor** de zwijgers, die soms gewoon niets zeiden. Voor de dominees die soms te veel zeiden. Voor de velen, die **soms** niet eens wisten, hoe goed ze het deden door niets te **zeggen**, of net alleen dat ene zinnetje, of soms alleen door de toon die **getroffen** werd. En voor de geraakten, die er soms meer verdriet **door** kregen, of juist niet. Voor ons allemaal dus **om** er wat **van te leren**. Een brief van zo maar iemand.

Lucas 14:7-11

Dat was het uitgangspunt van zijn mijmeringen. Omdat u waarschijnlijk wel niet tot de zeer kleine groep van lezers behoort, die nu eerst even hun bijbeltje pakken, om te zien wat daar staat, zeg ik het u even in een paar woorden. Jezus gebruikte een gelijkenis die eindigde met de uitspraak: Een ieder die zich zelf verhoogt, zal vernederd worden en wie zich zelf vernedert, zal verhoogd worden. **Dat** maakte Jezus duidelijk met het verhaal over de gasten van **een** bruiloft: ga maar niet op de beste plaatsen zitten, zei Jezus, **want** het is nogal een afgang, als de gastheer je moet verzoeken

een plaatsje naar beneden te gaan, omdat er een belangrijker gast op jouw plaats moet zitten. Dan **kom** je trouwens ook **vaak** helemaal **on-**deraan terecht, want **de** andere plaatsen zuilen dan **allemaal** al wel bezet zijn, om dezelfde **redenen** waarom jij op die verkeerde **plaats** bent gaan zitten... Begin er maar mee, om op de onbelangrijkste plaats aan te schuiven, dan kun je alleen maar hogerop.

Dat is de houding van de mensen die niet zo nodig wat moeten. Die er **alleen** maar even zijn. **Sommigen** hebben dat, omdat ze w zijn. Anderen moeten zich daarin **oefenen**. We hebben bijna allemaal wel een beetje van **die anderen, die aan de andere kant** zouden **willen** beginnen. **Jezus** heeft mensenkennis gehad. Hoe is 't **ook** anders van Hem te verwachten?

Meeleven moet ook iets van dat aanschuiven hebben. **Sommigen** hebben dat, omdat ze zo zijn. Anderen moeten zich daarin oefenen. **Hebben** we niet allemaal wel een beetje **van** dat andere, dat we toch **zulke** goede bedoelingen hebben met de goede dingen die we zeggen? En nu laet ik verder die brief volgen. Ik voeg er niets aan **toe**. Laten we maar gewoon aanschuiven en luisteren.

Willen meeleven

"Joh, maak je nog niet druk. Je zult de eerste niet wezen, waar na zeven jaar nog een **kind** komt..."

"Je **moet** bet een keer **goed verwer-**ken. Trouwens, kinderen geven **ook** een hoop zorg. Die blijft jullie bespaard."

"Zouden jullie een **keer** op **willen** passen? Dan kunnen jullie er **ook**

wat aan wennen."

"Eerlijk gezegd hebben we het best wel moeilijk gevonden dat jullie na afloop van het dopen van **Joanne** niet nog even bij ons thuis kwamen. Je moet je er toch een keer over heen zetten."

"'t Is wel wat. Nou hebben we in **beide** families met **kinderloosheid** te maken."

"Joh, geef je in **elk** **geval** snel op voor adoptie. Het duurt nog wel een paar jaar **voordat** je kinderen toegewezen krijgt. Hebben wij ook gedaan."

"De kinderen in de **kerk** zijn **kinde-**ren van heel de gemeente. Laat dat ook een troost zijn voor hen die geen kinderen van de **HERE** hebben ontvangen. Amen."

"Abraham en **Sara**, wat hebben ze lang op hun kind gewacht. Ze **twij-**felden echter niet aan Gods beloften. **Amen**. Gemeentelaten we nu zingen Psalm 113 vers 3."

Mée-leven

"ik **weet** niet of het raar is, dat ik het **zeg**, maar ik heb wel van meer mensen gehoord die later toch nog een kind hijgen. Misschien..., tja..."

"Wat rot voor je... Ik kan je **alleen** maar **een** kus geven."

"We bidden **voor** jullie..."

"Ik had de informatie over adoptie al voor **jullie** klaar staan. **Maar** ik heb gewacht tot **jullie** er aan toe waren."

"Sommige huwelijken met kinde- ren zijn voor de **HERE** **onvrucht-**baar, en huwelijken **zonder kinde-**ren juist vruchtbaar. **Probeer** je hu- welijk vruchtbaar te **maaken**. Amen"

"Zacharias en Elisabeth, wat heb- ben **ze** lang op hun kind gewacht.

Laten we verdriet van **kinderloosheid** niet onderschatten! Onze **goede** God geeft echte toekomst, op Zijn manier. Amen... Laten we nu zingen Psalm 113 vers 3,"

Exegese

De **kans** dat wij een kind krijgen is nog steeds niet uitgesloten.

Naar **aanleiding** van Lucas 14 fantaseer ik wel eens over een eventuele **doopdienst**. Nee, natuurlijk niet dat het echt w zou gaan. Een **doopdienst** is geen bruiloft, **waarbij** de mensen in rangorde in de **kerk** komen zitten. Maar 't wordt **voor mij** zo duidelijker, dat er verschil is tussen '**willen** meelevens' en **mée-leven**'. **Mée-levendens**, zo stel ik me voor, zijn mensen in de kerk die doorgaans nauwelijks opvallen. Waarschijnlijk beseffen **ze** niet eens wat ze **voor** ons betekenen. "Ik meegedeeld? Ik heb **alleen** maar..." Die zou ik naar voren willen nodigen: "Jullie moeten het in elk geval zien."

Lees 'voor de aardigheid' in plaats van 'bruiloft' eens '**doopdienst**'. Ik ben **mij** bewust van de wellicht onzorgvuldige, misschien onjuiste **exegese**. 't Is ook maar een **fantasie**.

"'t Is de toon die me ziek maakt!"

Nee, het gaat hier niet om medelijden **wekken** of verdriet **koesteren**. Of alleen maar oog meer hebben voor je verdriet en te weinig **vermouwen** in iemands goede **bedoelingen**; daar probeer ik niet aan te twijfelen. Maar '**t is de toon** die de muziek maakt. 't Is de **toon** die ons **soms** ziek maakt. **Mée-leven** proef je, **ruik** je, voel je.

Liefde

Op het thema kun je variëren: ongetrouwd zijn, **homofiel** zijn, ziek zijn, enzovoort. M&-levende liefde

"**kwetst** niemands gevoel" (1 Kor. 13:5a). Mijn excuses voor mensen die zich **gekwetst** voelen door de eerste citaten. En tegen mezelf moet ik óók steeds zeggen: liefde "rekent het kwade niet toe" (1 Kor. 13:5d). Men wil wel **mée-leven**, daar moet ik vanuit gaan.

Beroepen te Groningen-Zuid: J. Holtland te Vlaardingen; te **Surhuisterveen**: i.o.m. Opende: R.J. Meijer, kandidaat te Amersfoort; te Vrouwenpolder: H.J.J. Plomp, kandidaat te Groningen; te Putten: T. Schutte te **Wetsinge-Sauwerd**; te **Drachten/Zuid-Oost** en te **Alphen a.d. Rijn**: K. De Vries te Ridderkerk.

Aangenomen naar Hilversum: kandidaat J.P. Kruiger te Ermelo; naar **Bruchterveld**: J.J. Meijer, kandidaat te Zwolle; naar Putten: T. Schutte te Wetsinge-Sauwerd, die bedankte voor **Bunschoten-Oost** en Rotterdam-Stad (sectie Centrum).

Toegelaten tot de dienst des Woords: kandidaat G.J. Slotman, beroepen predikant te 't Harde.

Beroepbaar vanaf 1 maart: Ds. E.L. van 't Foort, voorheen zending in Zuid-Afrika voor de Vrije Gereformeerde Kerk van Kaapstad. Hij keerde 21 februari jl. terug naar Nederland. Adres: Bevernel 2, 8265 KN Kampen, tel. 038-3321951.

Adreswijziging: IJsselmuiden, emeritus-predikant: J.M. de Jong, Lelystraat 5, 8265 BA Kampen, tel. 038-3331182.

Persbericht

Met het eerste boek van de 50e jaargang, "**Kerk** in aanbouw" van dr. C. Trimp, heeft Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre besloten de RB-serie te beëindigen. De reden hiervoor is dat het steeds moeilijker werd de juiste manuscripten voor **deze** serie aan te trekken. Daarnaast is er een afnemende vraag naar het genre **boeken** dat in **deze** serie **verscheen**.

Uiteraard zal Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre blijven voortgaan met het uitbrengen van verantwoord gereformeerde **lektuur**. Als dank verstrekte de uitgever het **boek** "praktisch perspectief" aan de abonnees van de RB-serie. Dit boek werd ter **gelegenheid** van het bereiken van de 50e jaargang van de RB-serie, belangeloos verzorgd door de emeritus predikant, ds. D. de Jong.

Registers op De Reformatie voor uw computer Jaargang 21 (45-46) - 72 (96-97)

Programma (excl. verzendkosten) f 40,00.
Bestanden (of update) per jaargang f 4,75.

- 1: Auteursregister met titel, rubriek en trefwoord (3 ingangen)
- 2: Tekstregister met titel, auteur en trefwoord (3 ingangen)
- 3: Trefwoordenregister

Negen ingangen op 19.608 treiwoorden; 7665 tekstverwijzingen; 17.686 auteursverwijzingen. Je vindt absoluut wat je zoekt!

P.G. Versteeg, Meerestein 2, 6714 CD Ede, ☎ (0318) 633408.

ZONDAGSARBEID, ACTUEEL!

H.J. Room

Het vierde gebod en de zondag vandaag

Inleiding

Werken op zondag is volop in beweging. Koopzondagen staan midden in het politieke nieuws. We krijgen er op de een of andere manier allemaal mee te maken. Hoe gaan wij om vandaag met het vierde gebod? Welke standpunten nammen en nemen Gereformeerden hierover in? Zijn wij in staat ons aan de huidige ontwikkelingen te onttrekken? In een serie artikelen komen deze vragen aan bod. Maar eerst proberen we in wat hier volgt een indruk te krijgen van de ontstane situatie.

Valt het wel mee?

Hij lijkt allemaal nog wel mee te vallen. Een poosje na het aantreden van het eerste paarse kabinet, komt minister Wijers (economische zaken) met een plan: de openingstijden van winkels moeten worden verruimd. Winkels moeten ook op zondag open kunnen zijn. Vooral van christelijke kant komen er protesten. Het kabinet besluit een draai te geven aan dit plan. De gemeenten krijgen, binnen bepaalde grenzen, de ruimte om in deze zaak zelf beslissingen te nemen. Nu achteraf, laat de praktijk zien, dat het op veel plaatsen gelukkig zo'n vaart nog niet loopt. Toch is er geen enkele reden om gerust te zijn. De zondag als rustdag met een speciale plaats in onze samenleving, is duidelijk op zijn retour. Heb je zelf nog niet met zondagsarbeid te maken? Best kans dat het er wel van kant. Sommigen beweren zelfs: veel christenen zullen in de toekomst moeten kiezen. Kiezen tussen of werken op zondag of de hele week werkloos!

We zullen echt moeten vechten voor de vrije zondag. Om als gemeenteleden samen de ruimte te hebben om naar de kerk te gaan. Tijd om je eens rustig op het evangelie te bezinnen. Gelegenheid om in een volcontinue draaiende samenleving te stoppen in het werken en tot rust te komen.

Een toenemend verschijnsel

De druk om op zondag te werken is niet alleen iets van de laatste tijd. Al sinds de jaren zestig zien we zondagsarbeid sterk toenemen. Het is een proces. Op dit moment gebeurt het al in een groot aantal sectoren van de maatschappij. Je vindt het, om iets te noemen, in de landbouw en de veeteelt, in ziekenhuizen en verzorgingsinstellingen, bij nutsbedrijven, de politie en het openbaar vervoer en bij installatieservicebedrijven. Vaak een kwestie van arbeid die ook op zondag noodzakelijk is. Maar je treft het ook aan in de handel, de recreatieve dienstverlening en bij sportinstellingen, bij moderne industrieën, de omroepen, de kranten, de horeca enz. En deze opsomming is nog lang niet compleet. De trend die je hierbij waar kunt nemen is, dat zondagsarbeid zich in de jaren die achter ons liggen geleidelijk aan heeft verbreed. Daarnaast zijn er enkele grote sectoren waar (nog) geen zondagsarbeid plaatsvindt. Je kunt denken aan het onderwijs, de bank- en verzekeringswereld, de bouw en de overheidsdiensten. Ook zijn niet alle werknemers in de bedrijven die op zondag werken, daarbij betrokken. Kantoorpersoneel heeft normaal gesproken 's zondags vrijaf.

Noodzakelijke arbeid?

Zoals gezegd, zondagsarbeid neemt zonder meer toe. Vroeger trok men een vrij duidelijke grens. Werken vanwege noodzakelijkheid, barmhartigheid en godsdienst was op zondag geoorloofd. Die noodzaak en barmhartigheid werd direct gekoppeld aan het levensonderhoud en de verzorging van mensen en dieren. Niet dat deze regel door iedereen werd nageleefd. Maar ze gold wel voor een groot deel van onze bevolking. In de laatste dertig jaar zie je daar een opmerkelijke verschuiving in optreden. Noodzakelijk is volgens veel mensen niet meer alleen wat direct voor de verzorging van mens en dier nodig is. Maar ook wat moet gebeuren om een onderneming met winst te kunnen laten voortbestaan. Als het nodig is, mag daarvoor ook de zondag worden gebruikt. Veel fabrieken zijn volcontinue gaan draaien, om de slag met de concurrentie in binnen- en buitenland vol te kunnen houden.

Commercialisering

Hier raak je aan één van de ontwikkelingen die op de achtergrond een belangrijke rol speelt. Voor het besef van veel mensen is nuttig en nodig, wat economisch nuttig en nodig is. Om te kijken of iets goed is of noodzakelijk, wordt de vraag gesteld: levert het ook wat op? Is het winstgevend? Zo ja, dan is het oke! Dat duiden we aan met het woord 'commercialisering'. Deze manier van benadering en afweging bepaalt steeds meer het denken en doen van mensen in onze samenle-

ving. En ook **steeds** meer onze wetgeving. Economische motieven **gaan** langzaam maar zeker steeds meer **overheersen** op allerlei terrein.

Industrie

In de industrie speelt dit logischerwijs al heel lang. Veel grote bedrijven zijn op vol-continue of semi-continue-arbeid overgegaan. **Meer**-ploegenstelsels werden ingevoerd. **Zulke** bedrijven moeten enorme investeringen doen. De concurrentie en de technologische ontwikkelingen maken in **een** hoog tempo steeds weer aanschaf van nieuwe en uiterst kostbare apparatuur nodig. De **druk** om deze investeringen zo goed mogelijk te benutten leidt tot de opzet van semi- of **volcontinue**-dienst. Het is gunstig voor de onderneming, wanneer je de machines langer op volle toeren kunt laten draaien. Als je zo de bedrijfstijd verkngt, ben je in staat meer winst te **maken** en je positie ten opzichte van de concurrentie vol te houden.

Flexibele werktijden

Werkgevers willen dus **over** langere tijd arbeid **laten** verrichten. Als machines langer moeten draaien of zelfs continue, dan ligt het voor de hand de arbeidstijd voor werknemers flexibel te maken. Er moet in ploegen worden gewerkt. Zo ontstaat er een breed patroon van werktijden. Het is niet te verwachten dat de zondag daarbij wordt ontzien. Een bijkomend voordeel van verlenging van de tijd waarin machines volop **draaien** is, dat er zo meer **arbeidsplaatsen** worden gecreëerd. En wie wil dat **nou** niet? Daarnaast zijn er ook bedrijven die moeilijk of niet stil kunnen worden gezet. **Ook** niet op zondag. Vanwege chemische processen en andere procestechnische redenen is dat eenvoudig een onmogelijkheid. In de agrarische sector heeft men

in veel **gevallen** aan schaalvergroting moeten doen. Gevolg is wel dat het werk op **zondag** zodanig is toegenomen, dat het verschil tussen de zondag en de overige dagen niet meer zo duidelijk is.

Kortom

De druk **om** op zondag te werken is sterk **vergroot** in de laatste decennia. Het begrip 'noodzakelijke arbeid' is ten opzichte van vroeger op **grond** van economische motieven enorm opgerekt. Dit heeft zijn weerslag op vele andere terreinen. Ook het werken op zondag in de sectoren, waarin men dat vroeger wel **voor** geoorloofd hield – werken van noodzakelijkheid en barmhartigheid – heeft zich de laatste jaren sterk verbreed. Denk aan de toegenomen politietaken op zondag. Of aan het opnamebeleid van ziekenhuizen, waardoor er op zondag meer personeel aanwezig moet zijn.

Vrije tijd

We stonden stil bij één ontwikkeling die **een** rol speelt in de toegenomen zondagsarbeid: commercialisering. Er is meer te noemen. Zo is de vrije tijd van veel mensen sterk toegenomen. De zondag staat **dankzij** arbeidstijdverkorting en begrensde arbeidsduur als vrije dag **niet** meer alleen. Hij is opgenomen in een stroom van vrije dagen of dagdelen. In die stroom gaat de zondag in het leven van veel mensen kopje onder. Hij valt niet meer op als bijzondere dag. Bij is één van de vele vrije dagen geworden. De zondag is de laatste dag van een heel vrij 'weekend'. Daarop doen veel mensen hetzelfde als wat ze op zaterdag doen: uitslapen, gezellig winkelen, sport, familiebezoek. Of je vult de dag met allerlei karweitjes, **waar** je op zaterdag niet aan toe gekomen bent.

Vrije tijd, vrij mens

In die vrije **tijd** moet je als vrij mens kunnen doen wat je wilt. Op zondag en in de avonduren moeten er **daarom** volop voorzieningen open zijn, **vooral** in de grote steden. Bet voordeel daarvan is ook nog dat niet iedereen dan op zaterdag boodschappen hoeft te doen. **Een** mens **moet** toch zoveel mogelijk in eigen vrijheid keuzes kunnen maken? Zeker als het gaat om je eigen vrije tijd. De voorzieningen **moeten** daarbij worden aangepast.

Het is niet **moelijk** om hierachter de wensen van een sterk toegenomen individualisme te zien. Een individualisme dat zich beroept op de **vrijheids**gedachte die in de Nederlandse **grondwet** tot uitdrukking is gebracht. Het één haakt hier trouwens aan het andere vast. Ontwikkelingen versterken **elkaar**. De commercie heeft al lang de vrije tijd en dus ook de zondag ontdekt. Vrijtijdsbesteding heeft **een** geweldige economische **waarde** gekregen. Er is een 'weekend-stijl' gekomen die ook bezit van de zondag neemt. Steeds meer mensen verdienen daarmee hun brood. Met als gevolg dat velen ook **daarom** op zondag werken. De consument **vraagt** ook op die dag naar producten en **naar** diensten. **Denk** aan sectoren als vervoer, omroep, recreatie. **Aan** die vraag moet zoveel mogelijk worden voldaan.

Elkaar versterkende ontwikkelingen

Dat is het **beeld**, wanneer we bij een **eerste** nog vrij vluchtige **waar**-neming kijken naar **wat** er met de zondag **gebeurt** in Nederland. Valt het nog wel **mee** met **zondag**-arbeid? Ik ben er niet gerust op. **Integendeel**. De ene **ontwikkeling** versterkt de andere en we schuiven met elkaar naar een situatie **toe**, waarin de zondag **steeds** minder als een bijzondere dag wordt beleefd. Een dag die ook steeds minder in het publieke leven als bijzondere

dag **bescherm**d zal worden. We leven in **een** samenleving die steeds **meer van haar** christelijke wortels vervreemdt. Veel mensen **hebben** het **christendom** echt achter Wch gelaten. Om terug te **keren** bij waar wij **begonnen** zijn: de openstelling van winkels op zondag. Dat **zal** een flinke uitstraling krijgen **ook** op andere sectoren van de maatschappij. De taken **van** de politie zullen zich nog verder op zondag uitbreiden. Er zal een **toenemende** vraag zijn naar vervoer. Toeleveringsbedrijven zullen **voor** de **keuze slaan** of ze **ook** op zondag **winkels gaan be-**voorraden. Volgen postkantoren, banken, **verzekeraars** en andere dienstverlenende **instanties** op den duur deze **ontwikkeling**?

De politiek

De politiek heeft deze **ontwikkelin-**gen, in het algemeen gesproken, niet willen **keren**. De kleine christe-**lijke** partijen hebben zich fel tegen openstelling **van** winkels op **zondag**

verzet. Bij de regeringspartijen is de PvdA nog het meest gevoelig als het gaat **om** de bescherming van de zondag. En wel op **grond** van culturele en sociale overwegingen. Er is inderdaad **meer dan alleen werk en geld verdienen, efficiency en rendement**. Bij VVD en D66 is de **zon-**dag allerm minst veilig. Minister Wij-ers, lid van D66, heeft al laten weten dat hij met de huidige situatie nog lang niet tevreden is. Als er op dit moment **niets meer te** winnen is via de **arbeidstijdenwet**, de **zon-**dagswet of de **winkelsluitingswet**, zijn er nog wel andere mogelijkheden. Winkelen en andere activiteiten op zondag kun **je namelijk ook als een vorm** van toerisme zien. Weiiicht valt er van die kant nog iets binnen te halen. Het verkiezingsprogramma van D66 stelt dan **ook** voor, **openbare** bijeenkomsten ter vermaak op zondag voor een **uur**'s middags niet langer te verbieden (Nederlands Dagblad, 16 februari 1998). Wat het CDA k-treft, de partijraad heeft pas in tweede instantie het verkiezings-

programma op het punt van de **koopzondagen** aangepast. Nu staat er **tenminste** in, dat het aantal **winkelzondagen** niet moet worden **uit-**gebreid en bij voorkeur moeten **worden** teruggebracht (Nederlands **Dagblad**, 7 februari 1998). Maar krachtige taal is dit niet voor een christelijke partij.

Slot

Het staat er niet best voor met de zondag als bijzondere dag in het publieke leven in Nederland. En dat heeft gevolgen voor ons als **christe-**nen.

CADEAU-TIP

Een ontroerende roman
van Ali C. Drost-Brouwer

Saskia van Almèhre

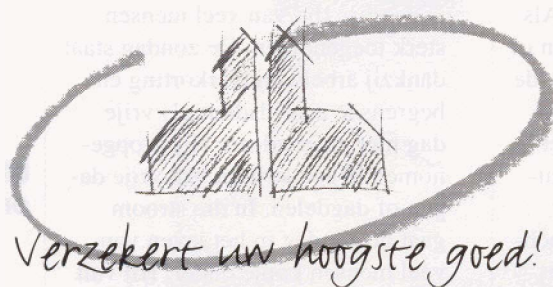
Wanneer vindt Saskia haar geluk?
96 pagina's Ing., f 17,50

Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25 - 4460 AA Goes. Tel. 0113-215591

donatus

Verzekerd rijen bij Donatus is een geruststellend gevoel.
Al sinds 1852 de verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen,
maar ook voor al uw andere verzekeringsaangelegenheden.
Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor
een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoff van Hollantlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

KAMPEN praktisch

In het voorafgaande artikel ('Doelgericht preken') is het belang van duidelijke doelstellingen voor de preek benadrukt. Daarbij werd gesteld dat de prediking als doel heeft het geloof in de harten van de hoorders te werken en dat bij dat geloof de hele mens is betrokken. Daarom moet getracht worden om via de prediking die totale mens te bereiken.

Drie mogelijke niveaus voor doelstellingen werden onderscheiden:

niveaus bij de mens:	vooral aangesproken	type doelen:	Doelstellingen:
1. cognitief niveau	verstand	onderrichtsdoelen	kennis inzicht
2. affectief-evaluatief niveau	gevoel waardering	vormingsdoelen	waarden normen houdingen
3. persoonsniveau	de wil het 'ik' de persoon	agogische doelen	a. zelfstandig functioneren b. een persoonlijke relatie met God

Het is niet zo dat persé in elke preek alledrie de niveaus aan de orde moeten komen. Eenzijdige gerichtheid op één of twee niveaus kan echter op den duur nadelig werken.

De prediking in de Gereformeerde Kerken ontkomt niet altijd aan dit gevaar. In de praktijk ligt het accent nogal eens op niveau één of op een combinatie van niveau één en niveau 3. Eigenlijk meer op niveau 3a dan 3 als geheel, omdat de levenspraktijk over het algemeen wat frequenter aan de orde komt dan de persoonlijke omgang met God. Wel

is het zo dat op zich genomen deze onderrichtende en aansporende prediking over het algemeen goed doordacht en inhoudelijk verantwoord is.

Daar staat echter ook iets tegenover. Het tweede niveau (dat van gevoel en aanvaarding) krijgt vaak te weinig aandacht. Toch is dat middenniveau een cruciaal niveau, omdat kennis en inzicht zonder innerlijke aanvaarding weinig waarde hebben en omdat die aanvaarding weer voorwaarde is voor het overtuigd en zelfstandig als christen leven in de praktijk.

Over dat middenniveau gaat dit artikel.

Vorming

Bij het middenniveau gaat het om vorming, om het doen ontstaan van positieve interesses, van waarden, normen en attitudes (houdingen). Omdat het in het kader van dit artikel niet mogelijk is om op al deze aspecten in te gaan, beperken wij ons tot attitudes. De voorbeelden ter verduidelijking zullen in eerste instantie nog geen betrekking hebben op de prediking.

Een attitude is een positieve of negatieve houding ten opzichte van iets (of iemand, of een gebeurtenis), een waarderende stellingname, die deel is gaan uitmaken van de persoon. Door zo'n houding wordt niet alleen het opnemen van bepaalde informatie beïnvloed, maar ook het handelen in de praktijk. Zo kan een bepaald gemeentelid een sterk positieve houding hebben ten opzichte van het bijwonen van de zondagse erediensten, terwijl hij een negatieve houding heeft met betrekking tot het zingen uit het Liedboek, uit een E en R bundel of uit een andere moderne bundel. Dat heeft gevolgen in de praktijk. Dit gemeentelid zal er zelfs niet aan denken om de zondagse kerkdiensten te verzuimen. Maar hij zal negatief reageren wanneer hij in het kerkblad leest, dat de eerstkomende zondag na de middagdienst een sing-in zal worden gehouden waarbij ook liederen uit het Liedboek zullen worden gezongen. Dan haakt hij af.

Dergelijke attitudes hebben een cognitief aspect. Dat wil zeggen dat er sprake is van een zekere kennis en inzicht met betrekking tot het

gebied **waarop** de attitudes betrekking hebben. Zo zal het gemeentelid uit **het** voorbeeld **heel wat kennis** en inzicht hebben met betrekking tot de zondagse erediensten. Hij zal **ook** enige kennis hebben van de inhoud van het Liedboek, hoewel **die** kennis misschien beperkt is tot het feit dat er binnen de **Gereformeerde Kerken** kritiek was op de inhoud van bepaalde liederen en dat **deze** bundel buiten deze kerken wordt gebruikt tijdens de kerkdiensten.

Dit cognitieve aspect **vormt** echter niet de kern van een attitude. **Die** kern wordt **gevormd** door het **affectief-evaluatieve** aspect. Het affectieve: er is sprake **van** een gevoelsmatige lading. In ons voorbeeld een positief gevoel ten opzichte van de eigen kerkdiensten en een negatief gevoel met betrekking tot het gebruik **van** het Liedboek. **Deze** emotionele lading is **meer dan** wat begeleidende gevoelens, die zo maar weer kunnen verdwijnen. **Nee**, het gaat om min of meer sterke emoties, die hebben geleid tot **waarderende** stellingname, tot positieve en negatieve **houdingbepaling**. Dit evaluatieve leidt nu tot de reactie: 'Hoe komen ze erbij? Zingen uit het Liedboek. Waar blijven we! Daar doe ik niet aan mee.' **De kern** van een attitude is dus emotioneel-waarderend.

Deze kern kan nog **betrekkelijk zwak zijn maar** ook **heel** sterk. Dat is te zien aan het volgende rijtje attitudes, waarbij sprake is **van** toename in sterkte:²

- **interesse hebben** voor ...
- openstaan **voor** ...
- positief staan ten opzichte **van** ...
- **behoefte hebben aan** ...
- **innerlijk** aanvaarden dat ...
- je identificeren met ...

Wanneer een attitude eenmaal is **gevormd**, is deze betrekkelijk stabiel. Dit houdt in dat een attitude niet zomaar verdwijnt en dat er een **zekere weerstand** is **tegen beïnvloeding in een andere** richting. Wel kan er in de loop van de **tijd** sprake

zijn van afname of toename in intensiteit.

Beleving en ontmoeting

Dit brengt ons op de vraag, hoe attitudes kunnen worden gevormd.

Bij die vorming zal het cognitieve altijd een rol spelen en ook niet gemist kunnen worden. Toch is **vorming via** alleen het verstandelijke niet de meest effectieve **ingang**.

Over het algemeen blijken attitudes namelijk te worden **gevormd** via de kerncomponent, dus via het **affectief-evaluatieve**.

Zo kan het gemeentelid uit het voorbeeld een zo duidelijk **andersongerichte** emotie krijgen, dat hij vanaf dat moment de **zaak zelf** anders gaat **waarderen**. Kortom, hij kan **daardoor een positieve** houding krijgen ten opzichte **van** het **zingen van liederen** uit **andere** bundels. Hij maakt bijvoorbeeld een bijeenkomst mee **waarin hij tijdens** de samenhang voor het eerst in aanraking komt met enkele liederen uit de **Youth for Christ bundel**. Door het **zien van** het enthousiaste zingen van zijn kinderen, door de melodieën die hem **aanspreken** en vooral door de inhoud **van** een lied **dat hem persoonlijk** sterk **treft**, krijgt hij een sterk **positieve** emotie.

Daardoor ontstaat een positieve attitude, **die** hem ertoe **brengt** om in te gaan op het verzoek van zijn **kinderen** de **betreffende bundel** aan te schaffen. Daarmee is het cognitieve niet uitgeschakeld. Bij het gebruik **van** de bundel in zijn **gezin** zal hij kritisch blijven **kijken** naar de **inhoud van de liederen**.

Bij de **vorming** van attitudes speelt dus vooral het **emotioneel-waarderende een** rol. Iemand is dan door iets getroffen in de diepere lagen van zijn **persoon: zijn** emoties **en/of** zijn **mens-zijn**. Daarbij gaat het om méér dan 'iets gelezen hebben', 'iets gehoord hebben' of 'iets tegengekomen zijn'. Het gaat **om een** diepgaande **belevings-ervaring** die wij **zouden** kunnen typeren met het woord '**ontmoeting**'.⁴ Een ontmoet-

ting met een **zaak** of **in/houd**, of een **ontmoeting** met een persoon.

Eerst een voorbeeld van een ontmoeting met een inhoud of waarde. Een gemeentelid leest een indringend **artikel** over het **belang** van persoonlijke **bijbelstudie**. Hij komt daardoor tot het inzicht, dat hij door zijn slordige instelling op dit punt niet alleen **zélf** veel mist, maar dat hij **bovendien** God niet **aan** het **woord** laat in zijn leven en **geen** tijd neemt voor omgang met de HERE. Getroffen door deze gedachte vraagt hij God om vergevingen neemt zich voor om nu **eindelijk eens een vaste** tijd in te mimen voor lezen in de bijbel en voor **persoonlijk** gebed tot God.

Naast een ontmoeting met **inhouden** is **ook een** diepgaande ontmoeting met personen **mogelijk**. Iemand **raakt in gesprek** met een ander over de moeite die deze doormaakt. Tijdens dit gesprek komt hij diep onder de indruk van de wijze waarop de ander in geloof omgaat met zijn **problemen en van** zijn vaste vertrouwen op God. Omdat hij het contrast ziet met zijn eigen opstelling, denkt hij: 'Dát is pas een levend geloof en een echte relatie met God. Ik heb nooit doorgehad, dat ik daar nog zo ver vanaf **sta**.' Deze ontdekking geeft hem **heel** wat te denken en brengt hem geleidelijk tot een intensievere relatie met God. Wanneer hij later **terug** kijkt op het gesprek met de ander, ziet hij dit als een geschenk van **God** in zijn leven.

Het is **ook mogelijk** een persoon indirect te **ontmoeten**. Dat kan bijvoorbeeld via een tekst of een verhaal. Zo **kunnen** wij via de bijbel gelovigen ontmoeten die al eeuwen geleden gestorven zijn. **God** kan hun geloof, vertrouwen en woorden **gebruiken** om ons **te treffen** en te brengen tot gebed om verandering.

Herkenning en relevantie

Het gemeenschappelijke in de genoemde voorbeelden is, dat er sprake

ke is van herkenning en van relevantie.

Het zojuist genoemde gemeentelid las in het artikel, dat bij nogal wat christenen **goede** voornemens gepaard **gaan** met het voortdurend uitstellen van daden. Dit **herkende** hij als een exacte typering van zijn **eigen** persoonlijke houding. In het artikel kwam **ook een** beschrijving voor van **een** planmatige en gestructureerde aanpak van persoonlijke **bijbelstudie**. Hiervan zag hij de relevantie (**betekenis**) in voor een verandering in zijn levensinstelling.

De houding van de gesprekspartner in het **tweede** voorbeeld werd **door** de ander herkend als datgene wat hij zelf miste. En de wijze waarop de **ander** zijn **problemen** in geloof verwerkte, functioneerde als een waardevol voorbeeld voor een **verandering** in de **eigen levenshouding**.

Kortom, in deze gevallen was sprake van herkenning vanuit de eigen levenshouding en situatie en tevens van **een** sterk besef **van relevantie**.

Aansprekend preken

Wanneer het voorgaande wordt samengevat met het oog op de prediking, kan gezegd worden dat persoonlijke aanvaarding van inhoud en de **vorming van attitudes meestal hun oorsprong** vinden in **een** diepgaande **ontmoeting**. In die ontmoeting wordt de persoon niet **alleen** maar verstandelijk aangesproken, maar vooral getroffen in zijn **affectiviteit**. Hij herkent in wat hij ontmoet bepaalde aspecten van zijn eigen mens-zijn, functioneren en levenssituatie. Ook ervaart hij sterk, dat wat hij ontmoet relevant is voor **zijn** eigen instellingen functioneren als mens. Vanuit deze positieve waardering wordt vanaf dit moment zijn houding bepaald.

De gebruikte **voorbeelden** gingen tot nu toe niet over het aanhoren van preken. Bij de prediking werkt het echter precies zo. Iedere kerk-

ganger weet dat uit ervaring. Wanneer de predikant op een bepaald moment in zijn **preek** heel concreet wordt en de boodschap van het evangelie rechtstreeks verbindt met de **levenssituatie** van de hoorders, kan het soms plotseling opvallend stil worden in de kerk. Er is dan niet **alleen** volledige aandacht, maar er gebeurt **méér**: bij meerdere kerk-gangers wordt het zojuist beschreven proces in gang gezet. De aanwezigen luisteren bij wijze van spreken niet alleen maar met hun hoofd, maar **ook** met hun hart. Zó'n prediking is nodig. Het is **goed** als de gemeenteleden via de preek veel kunnen leren uit de **Heilige Schrift** of uit de **belijdenis**. Zij moeten ook worden vertroost, be-moedigd en aangespoord. Maar vooral moeten de hoorders echt geraakt worden en zich aangespro-ken voelen. Dat is een belangrijke voorwaarde voor het **openstellen** van het hart het evangelie en voor de innerlijke aanvaarding van de concrete boodschap van de preek. **Wil** de prediking echt '**aanspreken**-de prediking' zijn, dan zal de predikant niet alleen gericht moeten zijn op **onderrichtsdoelen** enagogische **doelen**, maar zich ook bewust moeten richten op de vormingsdoelen van de **prediking**.

Concreet **betekent** dit dat hij in zijn preek **probeert** de voorwaarden te vervullen voor een echte **ontmoeting** en dat hij ervoor zorgt dat er in zijn preek gesproken kan worden van herkenbaarheid, relevantie en affectiviteit.

Kenmerken

De genoemde **punten** zijn te beschouwen als belangrijke kenmerken van een **aansprekende** prediking. Zij **mogen** echter **niet** als **lósstaande kenmerken** worden opgevat. Het is niet zo dat een preek aansprekend wordt door een herkenbaar voorbeeldje hier of een emotionele passage daar. Nee, een preek of een onderdeel van een preek zal alleen aanspreken wan-

neer de **genoemde** kenmerken geïntegreerd voorkomen en **wanneer** er een duidelijke koppeling bestaat met de inhoud **van** het gedeelte uit Gods Woord dat aan de orde is. Wanneer dat het geval is, is de kans groot dat de hoorder deze inhoud gaat betrekken op zichzelf en deze kan integreren in zijn persoon.

Ontmoeting.

Wanneer het gehoorde een theoretische **indruk** maakt of abstract overkomt, zal van echte **ontmoeting** zelden sprake zijn. Zelfs een originele exegese en een heldere uitleg kunnen daardoor te weinig effect hebben, hoewel deze op zich **waardevol** zijn en best kunnen boeien.

Voor ontmoeting is namelijk als regel een concrete **ingang** nodig. Zo kan **een** preek gaan over een bepaalde concrete situatie, waarin God heeft laten zien wie Hij is en wie Hij wil zijn voor zijn volk. De hoorder kan op die manier zijn hemelse Vader werkelijk ontmoeten. Hij kan zelf ervaren dat God liefdevol, barmhartig, genadig en geduldig is, maar ook dat Hij een afkeer heeft van de zonde. Via de prediking **moet** de gemeente ook Jezus Christus ontmoeten en steeds beter leren kennen en liefhebben. Want de **kern** van het geloof bestaat uiteindelijk niet in kennis van een aantal leerstellingen, maar in een liefdesrelatie met de levende God.

Zoals wij gezien hebben is het begrip ontmoeting echter breder. Het heeft niet alleen betrekking op **personen**, maar **ook** op inhouden, waarden, situaties en gebeurtenissen. En die behoeven niet beperkt te blijven tot voorbeelden uit de bijbel. Het kan **ook** gaan **om** situaties, personen en gebeurtenissen uit het dagelijkse leven.

Herkenbaarheid en relevantie.

Wil de inhoud van de preek herkenbaar **zijn**, dan zal deze niet alleen **betrekking** moeten hebben op situaties of inhouden die in de bijbel beschreven worden, maar ook in relatie moeten staan met de **concrete** le-

venssituatie van de gemeenteleden. Wanneer dat het geval is, kan de hoorder zichzelf en zijn situatie herkennen in wat hij hoort en de relevantie van & inhoud van de preek persoonlijk ervaren. Zo reageerde een gemeentelid tijdens een preek bij zichzelf: 'Ja, precies... Nu zie ik het. Ik probeer het toch teveel alleen op te lossen. Ik mag met m'n problemen naar God gaan. Ik mag Hem aanroepen. En blijven aanroepen. Ik heb het gevoel of er een last van me afvalt.'

Dat deze hoorder zo reageerde, kwam doordat in de preek de boodschap uit Gods Woord verbonden werd met een concreet voorbeeld uit de praktijk van het gemeentelieven. Toen het gemeentelid dit voorbeeld hoorde, beseftte hij met een schok dat het ook op hemzelf sloeg. Hij zag opeens heel scherp waarvoor hij de laatste tijd was vastgelopen. Maar hij werd ook getroffen door de boodschap dat hij God mocht blijven aanroepen. Dat gaf hem een sterk gevoel van opluchting en bevrijding.

Affectiviteit.

Zojuist werden uitdrukkingen gebruikt als: 'met een schok beseffen ...', 'getroffen worden door ...' en 'een sterk gevoel van...'. Zij duiden op de aanwezigheid van relatief sterke emoties. Deze emoties zullen optreden wanneer de hoorder zichzelf als mens herkent in wat hij hoort en zijn eigen levenssituatie erin kan herkennen. Dan voelt hij zich letterlijk aangesproken. Dat veronderstelt wel, dat in de preek levenssituaties heel concreet worden weergegeven en dat de bijbehorende emoties concreet onder woorden worden gebracht.

Voorwaarden

Voor een dergelijke aansprekende prediking is een belangrijke voorwaarde, dat de predikant zijn gemeente heel goed kent en precies gepeild heeft wat er aan concrete

moeiten, zorgen, weerstanden en verdriet, maar ook aan vertrouwen, liefde, trouw en overgave in zijn gemeente aanwezig zijn. Deze kan hij beïnvloeden via zijn pastorale bezoeken of via de reacties in een preekvoorbereidingsgroep van gemeenteleden. Wanneer hij vervolgens zijn kennis en inzicht op de juiste wijze in zijn preken gebruikt, heeft hij

een belangrijke voorwaarde vervuld voor een echte ontmoeting en daarmee voor innerlijke aanvaarding en verandering in houding.

Maar hiermee is nog niet alles gezegd. Er zijn ook voorwaarden die op een heel ander terrein liggen, namelijk op dat van de eigen persoon van de predikant. Door zijn persoon en optreden kan een predikant een belemmering vormen voor de aanvaarding van de boodschap door de gemeenteleden, maar hij kan daar ook een stimulerende factor voor zijn. Deze invloed van de persoon van de predikant komt aan de orde in het volgende artikel.

Vries, N.K. de, en Pligt, J. van der, *Cognitieve sociale psychologie*. Meppel/Amsterdam 1991. Hfdst. 11, Attitudes, 287-315. Metaal, N., Jansz, J. en Fischer, A., *Psychologie: de stand van zaken*. Lisse 1995 (5). Hfdst. 15, Attitude, 185-194.

Naar aanleiding van de indeling van Krathwohl. Zie J.A. van der Ven, *Krijtische godsdienstdidactiek*. Kampen 1982, 530-537.

³ Er wordt in dit verband voorbij gegaan aan de mogelijkheid van vorming via de p-ge-drag- of handelingscomponent.

⁴ Bedoeld wordt een bepaalde vorm van ontmoeting die wel getypeerd wordt met 'existentiële ontmoeting'.

BOD gevraagd op

De Reformatie jrg. 1-51 gebonden
vanaf jrg. 52 in dozen.
Radix - compleet I-XXII
GTT jrg. 38-45 en 63-73
+ losse nummers uit 26-31e
jrg. en 46, 47, 49 jrg.

**J. Borgdorff, Korenstraat 8
7722 RP Dalfsen**

Dr. C. Trimp

Kerk in aanbouw

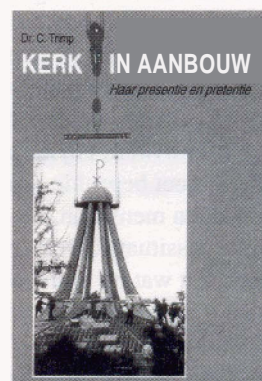
Haar presentie en pretentie

De groei van het Samen- op Wegproces.
De toenemende invloed van de Evangelische
Beweging. Hoe houden wij hieronder ons
kerkelijk normbesef op peil?

288 pag., gebonden, £ 30,00

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes - tel. 0113-215591

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

DE GROTE CONTROVERSE OVER HET PUBLIEKE LEVEN

A.J. Verbrugh

Heel wat politieke columnisten klagen al een tijdlang over de geringe verschillen tussen de partijen. Politieke rust heerst in 'polderland'. In deze m-communistische tijd zijn er immers geen echte politieke controverses meer, O, nee? Weten de columnisten niet dat zij die het woord van de Schrift willen toepassen in het publieke leven, daarvoor principiële controverses op hoofdpunten riskeren met de volgelingen van het zelfgenoegzame verlichtingsdenken van veel partijen? Ja, zolang zij alleen letten op de partijen van 'paars', zullen ze weinig van een controverser constateren. Ook het CDA dat hier en daar wat anders wil, laat op afstand aan politieke waarnemers weinig verschil zien tussen het CDA-program en een regeringsprogramma van Paars-II. Het blijft allemaal binnen dezelfde burgerlijk-democratische sfeer, om zo te zeggen 'één pot nat'.

Het publieke en het particuliere domein.

Nu geldt dit 'één pot nat' vooral als we letten op de partijwensen voor het geheel van het publieke leven. Het publieke leven is iets anders dan het totaal van de samenleving. We hebben vroeger al eens aandacht gevraagd voor het onderscheid dat moet worden gemaakt tussen enerzijds het publieke leven en aan de andere kant het leven in het particuliere domein (DeReformatie, 72, blz.101; 2 nov.1996). Met het particuliere domein bedoelen we dat van de burgers met hun particuliere leven, hun gezinnen en relaties, de kerken (ook moskeeën),

de scholen en organisaties op confessionele of levensbeschouwelijke grondslag. Deze behoren niet tot de bedoelde publieke samenleving. Alleen als zij in contact treden met de overheid of met andere delen van de publieke samenleving, & horen zij in dat opzicht weer wél tot het publieke leven.

In de tijd van 'verzuiling' kwamen de christelijke partijen vooral op voor de vrijheden en belangen van het particuliere domein. In het CDA wordt dit nog teruggevonden in de vraag naar een gezinsminister en enig machtsherstel van maatschappelijke organisaties. De kleine christelijke partijen letten hier vaak nog scherper op, bijv. inzake de ge-

zinswetgeving. Terecht. In dit opzicht is er dus verschil met paars, dat zich voornamelijk slechts als gevolg van mensenrechtenverklaringen verplicht voelt het georganiseerde particuliere domein wat te ontzien.

Maar het publieke domein domineert zwaar in de samenleving. Hier zetelt ook de hoogste macht. De overheid behoort hiertoe, met al haar organen, diensten en contacten, en ook de particuliere bedrijven en organisaties die een soortgelijke openheid en omgangsstijl aanhouden als de overheid. Gereformeerden die niet hun kost verdienen in een school of organisatie op christelijke grondslag, verrichten hun dagelijks werk midden in deze publieke samenleving.

Het is de benadering door de politieke partijen van het geheel van dit publieke terrein, die nauwelijks een controverser toont.

Natuur en genade

Want het publieke terrein wordt van christelijke zijde vaak gezien als een soort van neutraal gebied. Het onderscheid tussen het publieke en het particuliere gebied wordt dan tot een streng bewaakte domeingrens gemaakt, met aan weerszijden geheel andere regimes. Aan de ene zijde zou er zijn het gebied van 'genade', van het persoonlijk-religieuze, kerkelijke of christelijk georganiseerde leven, waar de Schrift van toepassing is. En aan de andere zijde bevindt zich het publieke domein, dat een gebied zou zijn van de 'natuur'. Daar gelden alleen maar algemene regels, mals die van mensenrechten, of van verder natuurrecht dat bekend kan zijn bij de meeste volken in de wereld.

Dit zou neutraal gebied zijn, waar God buiten blijft en waar de Schrift niet van toepassing behoeft te zijn.

Van deze voorstelling deugt niets. Want Gods soevereiniteit gaat over de gehele schepping, dus ook over het publieke domein. Christus is Heer der heren, Koning der koningen, dus ook Heer over het publieke deel van de samenleving. Wie God is, wie de Koning der koningen is, leert de Schrift. Christus is Heer van een gereformeerde school, maar ook van een openbare school, ook al zal de toepassing hiervan in beide gevallen niet dezelfde zijn. (Dat Christus ook Heer is van een islamitische school, kan hier buiten onze politieke beschouwing blijven, omdat zo'n school behoort tot een niet-christelijk particulier domein dat net als elk ander particulier domein door de politieke overheden vrij gelaten moet worden).

Omdat de scheiding van het leven in een gebied van genade (met de Schrift) en in een gebied van de natuur (zonder de Schrift) op een hardnekkig misverstand berust, werd er vroeger in de gereformeerde voorlichting voortdurend gewaarschuwd tegen deze 'scheiding van natuur en genade'. In r.-k.

kring gebeurde dit nauwelijks, omdat volgens de scholastiek van Thomas van Aquino de natuur een opmaat zou zijn tot de genade (de 'bovennatuur'). In deze tijd, waarin politieke voorlichting dikwijls vooral op haar ontspannings- en spektakelgehalte wordt beoordeeld, lezen we veel minder hierover.

Toch is bekendheid met dit onderwerp een must, als we de programs van de politieke partijen willen toetsen.

De navolgingspolitiek van het CDA.

De Rotterdamse emeritus-hoogleraar bestuurskunde S.W. Couwenberg verklaart al jaar en dag dat een specifiek christen-democratische politiek nooit is vertoond. Als dit de politiek betreft die is gericht op

het geheel van het publieke leven, heeft hij gelijk. De christen-democratische Europese Volkspartij in het Europees Parlement is in de eerste plaats aangewezen op het gesprek met liberalen en socialisten, en kiest hierbij vaak voor een centrumpositie (*Geloof en Christendom in de jaren '90*, uitg. Kok-Agora, 1992). Ook is voor haar een aanpassing aan sommige conservatief-democratische posities mogelijk; vandaar dat de E.V.P. tot de vorming van één fractie met de Britse conservatieven is overgegaan.

Door woordvoerders van het CDA wordt echter gezegd dat hun partij helemaal geen centrumpositie tussen liberalen en socialisten wil innemen, en een eigen 'CDA-koers' volgt. Maar als het gaat om de christendemocratische invloed op de publieke staat en maatschappij zien we van een eigen koers die dienstbaar is aan een christelijke geloofs- en staatsvisie heel weinig. In de vooroorlogse AR Partij (de tijd van Colijn) werd bij beoordeling van het publieke leven menig beroep gedaan op Edmund Burke (1729-1797), de geestelijke vader van de conservatieve partij. En dr. J. Zijlstra, die van 1952-1963 als lid van de AR Partij minister was in de achtereenvolgende kabinetten Drees, Beel en De Quay, zei destijds dat in de economische politiek er alleen een keuze mogelijk is tussen een meer liberaal en een meer sociaal-democratisch beleid. Voorzitter dr. W.P. Berghuis van de ARP (tot 1968) verklaarde dat zijn partij 'in het politieke mondiaal gericht was en in het sociale radicaal'. De latere samenwerking in het CDA van eertijds antirevolutionairen met nazaten van de vroegere KVP heeft deze navolgingskoers bevestigd. In de tegenwoordige sfeer van ontideologisering, consensus-politiek, verzakelijking en postmodernisme is de navolging van de sociaal-liberale patronen voor staat en publieke samenleving steeds meer vanzelfsprekend geworden. Vandaar dat het oppositio-

nele CDA zich zo moeizaam profileert ten opzichte van paars.

Hoe het GPV deze navolgingspolitiek vermijdt.

Nu moeten we aannemen dat het GPV met zijn gereformeerd-confessionele en dus niet burgerlijk-conservatieve of socialistische tradities hierbij helder afsteekt. Als er van gelijkvormigheid van de grote politieke visies bij de vier grootste partijen kan worden gesproken, dan geldt dit toch niet voor het GPV en voor de politiek verwante RPF (waarvan fracties en besturen samenwerken).

Daarom wekte het kritische accent dat prof.dr. J. Douma in het decembernummer van *Ons Burgerschap* liet horen bij het landelijke verkiezingsprogramma van het GPV, in eerste reactie verwondering. Douma toonde veel waardering voor de oogmerken van het programma op het gebied van huwelijk en gezin, zorgverlening, milieu, sociale voorzieningen, armoedebestrijding, enz. Maar hij had enige problemen met de argumentatie. In de aanhef van het programma wordt gezegd dat het op de vaste grond wil bouwen van het Woord van God (Mat.7:24). Is het dan nog wel nodig - vroeg Douma - om bij elk punt naar God of de Bijbel te verwijzen en te zeggen dat God het huwelijk heeft ingesteld, dat gezondheid een gave van God is, dat God de planten en dieren tot Zijn eer heeft geschapen, enz. Wordt Gods naam hier niet te overdadig genoemd?

Maar gesteld dat deze 'overdaad' wordt weggelaten. Wat blijft dan over? Dan wordt Mat.7:24 een elitaire wijsheidsspreuk voor het titelblad en worden er verder voornamelijk praktische zaken vermeld, bijv. dat het individualisme het huwelijk heeft ondermijnd, dat dit moeilijkheden geeft op de scholen, dat meer solidariteit voor elkaar moet worden opgebracht, dat de overheid fouten van de marktwerking moet corrigeren, dat anders een verdere tweedeling in de sa-

menleving ontstaat, dat milieuvervuiling de toekomstige leefbaarheid op aarde aantast, enz. Zou Couwenberg ook van m'n program niet zeggen dat het ongeveer dezelfde zakelijke inhoud heeft als dat van een gematigde sociaal-conservatieve groepering?

Toch willen het GPV en evenzo de RPF iets anders presenteren. Naast de wens inzake enige begrensde onderwerpen over bijv. huwelijk en euthanasie, is het grote verschil tussen de beide partijen en de meeste andere dat hun woordvoerders niet tot hun programapunten kwamen op grond van bijv. conservatief-democratische overwegingen, maar op grond van wat de Bijbel leert. Navolging van de politiek van andere partijen is dan niet aan de orde.

Laten GPV en RPF de verzakelijking van het publieke leven ongemoeid?

Maar tegenstanders van christelijke politiek zeggen: Enkele afzonderlijke punten zoals euthanasie daargelaten, komt de christelijke politiek in hoofdzaak overeen met een gewoon eigentijds sociaal-liberaal program. Daaroverheen is echter nog wat 'christelijke saus' gegoten. Het program is niet anders, maar alleen de saus. De grote media versterken deze indruk. Van de programma's wordt door hen in het gunstigste geval alleen de zakelijke inhoud publiek gemaakt (een landelijk platform tegen geweld; 1% BNP voor ontwikkelingssamenwerking; bevordering invoering kerosineaccijns bij het luchtverkeer; enz.). De motivering die juist het verschil met andere partijen uitmaakt (God eren en dienen) wordt niet vermeld. Want de doorsnee kiezer merkt het niet of hij bij zijn vliegticket meer voor de kerosine moet betalen alleen vanwege gevaren voor slechte lucht of ook omdat God de mens opdroeg de schepping goed te verzorgen. GPV en RPF willen net als enige andere partijen dat hij betaalt, en daarmee wordt hij geconfronteerd.

Als het waar is dat alleen de motivering christelijk is maar dat het program zelf zich voor het geheel van het publieke leven niet christelijk profileert, tast zo'n politiek de verzakelijking van het publieke leven niet wezenlijk aan. Daarin schiet ze dan tekort. Want de zeer vele mensen die een groot deel van de week in het publieke domein moeten werken, vaak met veel doordenken en overleg, verkeren daar in een wereld waar over God totaal niet wordt gesproken, geheel alsof Hij er niet is. In de 24-uurs-economie sijpelt dit door naar het particuliere domein. Ook binnen het gezin weet en spreekt men dan wel veel over de concurrentie, de carrièremogelijkheden, de vrees voor ontslag, de AEX-index en z'n spaargeld, de NOS-programma's en de buitenlandse vakantie waarnaar men uitzielt. Maar er is steeds minder tijd voor Schriftoverweging en men vindt het steeds moeilijker de woorden te bedenken om tot God te bidden. Dat is de secularisatie. Zolang christelijke partijen deze verzakelijking (neutraliteit) niet ook programmatisch bestrijden, blijft de verzakelijking van het publieke leven grotendeels ongemoeid. En in veel gevallen ook de secularisatie.

Het RPF/GPV-manifest en oorlog tegen de verzakelijking.

Wij geven een voorbeeld. In het RPF/GPV-manifest van 7 febr. staat dat beide partijen zich verbinden in de gezamenlijke doelstelling van Gods eer in het publieke leven. De Schrift is hierbij wegwijzer. In het RPF-program lezen we: Goed is niet wat iedereen goed vindt. Goed is wat God goed noemt. Voorop staat dat we deze uitspraken toejuichen. Ze dragen ook belangrijk bij aan de bepaling van onze stem op 4 maart en 6 mei. Zowel het positieve (Gods eer in het publieke leven) als de grote controverse (niet zo maar goed noemen wat iedereen goed vindt) worden hier in beginsel aan-

gekondigd.

Het manifest kreeg flink wat aandacht van pers en tv. Toch is nergens doorgegeven dat RPF en GPV hiermee de oorlog aandoen aan de verzakelijking (de neutraliteit) van het publieke leven. Volgens mij kom je zo niet verder. Willen RPF en GPV een ander type publieke samenleving, waarvan een minder seculariserende invloed uitgaat, dan moeten ze op een overheidsvoorschrift aandringen, waaruit de aanwezigheid van God in het publieke leven blijkt. Dat is dan geen motivering, maar programm. Gevorderd moet worden dat de overheid Gods eer publiek waarneembaar laat blijken. Als we publieke eer betuigen aan de Koningin, roepen we - met de ministers en andere overheden vooraan - Leve de Koningin, of we zingen het lied van Aldegond over Willem van Nassau. Als we God prijzen in de kerk, zingen we psalmen: Looft de Heer, bewijst H m uw dank. Hoe brengen we dan eer aan God in het burgerlijke publieke leven? Door een pleidooi voor niet-gokken, niet-meegaan met verkeerde seksuele praktijken, niet-gebruiken van drugs, niet op zondag en nog meer nieten? Nee, het positieve gaat voorop. Eerst moet in publieke voorschriften worden vastgesteld dat bij openbare plechtigheden, feestelijkheden, toespraken van de overheid over de toekomst waarheen wij gaan, blijkt dat zij werkt om als bekroning daarvan eer te geven aan God. Een passende bede moet worden gericht tot de Allerhoogste, die voor ieder nabij is en gekend wordt uit het evangelie van Christus. De bede is of Hij het de overheid wil doen gelukken. Gedankt moet voor wat wij binnen een geschonden wereld toch ontvingen. Pas daarna volgt het andere. Dan kan worden gezegd dat we zo een goed gemeenschappelijk vooruitzicht hebben, in plaats van het individualisme dat de samenleving onleefbaar maakt voor achterblijvers. Daardoor zien we dat we elkaars reisgenoten zijn, die bepaalde regels (met als wegwijzer de Bijbel)

M

meegelezen

in acht moeten nemen, wil de hele reis niet mislukken. Aan de kiezers moet gezegd dat we totaal iets anders nastreven, dat we een nieuwe maatschappij voor ogen hebben, waar grondleggende dingen beter zullen zijn, en waardoor ook 'de kwaliteit van het leven' beter zal uitvallen dan wat 'paars' wil bieden.

We moeten dan het debat over de morele neutraliteit van de staat op gang brengen. Dit gaat niet over de scheiding van kerk en staat (die onderschrijven wij), maar over de scheiding van alle openbare eer aan God uit de staat. Compromissen zullen onontkoombaar zijn, want de staat is geen kerk. Als naar openbaar wordt dat God overal, ook in het publieke domein, aanwezig is. Met Gods genade is dit een rem op de secularisatie.

We onderschatten de zwaarte van dit debat niet. Bovendien gaat het niet alleen tegen 'paars', in het binnenland. We hebben ook te maken met het agnosticisme (voorstelling dat we van God niets kunnen weten) dat bij internationale betrekkingen de toon zet. Wie een program nastreeft dat een grote controverse laat zien met de liberaal-sociale politiek van het burgerlijke verlichtingsdenken, zal goed moeten letten op het primaat van de buitenlandse politiek. Vandaar dat wij, om de Nederlands politieke positie in een zich verenigend Europa te verstevigen, pleiten voor een Europa van statengroepen, met Scandinavië en Nederland (Benelux?) in één statengroep. Het deed ons deugd dit ook in het RPF-program te lezen.

Onze wens is dat het GPV in bond met de RPF toont dat er ook in programmatisch opzicht een radicale controverse bestaat tussen onze vrije christelijke politiek en die volgens de partijen van & Verlichting. Ook dr. Couwenberg moet dit toegeven.

A.J. Verbruggen is oud-Twee&-Kamerlid van het GPV.

Verzoening

In het *Centraal Weekblad* van 13 februari schreef prof. dr. K. Runia over het predikantenberaad dat het Confessioneel Gereformeerd Beraad onlangs hield in Nijkerk naar aanleiding van het boek van Den Heyer over de verzoening:

Uiteraard houden voord gereformeerde mensen zich met deze 'kwestie' bezig. Ze speelt immers allereerst binnen hun kerken af. Vorige week (4 februari) hield het Confessioneel Gereformeerd Beraad (CGB) een predikantenberaad in Nijkerk over deze zaak.

Na de behandeling van de 'zaak Den Heyer' op de synode in november vorig jaar, een behandeling die uitliep op een applaus voor Den Heyer die zelf aanwezig was, heeft een groot aantal predikanten zich aangesloten bij het CGB. Opvallend was dat daar nogal wat jonge predikanten (uit de eerste of de tweede gemeente) bij waren.

Hart

Op die bijeenkomsten hielden prof. dr. H. Baarlink (de voorganger van Den Heyer in Kampen) en ik een referaat. Het was mijn taak een analyse van het boek van Den Heyer te geven. Prof. Baarlink ging in op de hermeneutische en exegetische vragen die het boek oproept. Hij heeft er inmiddels zelf ook een boek over geschreven: *Het evangelie van de verzoening* (Kok, 1998). Hij gaat daar dezelfde teksten langs, die ook door Den Heyer besproken zijn, maar komt tot een heel andere conclusie, namelijk dat de verzoening, zoals de kerk die altijd verstaan heeft, inderdaad het hart van het evangelie is.

Waarom hij tot een heel andere

conclusie komt? Hij maakt zelf toch ook gebruik van de historisch-kritische methoden? Inderdaad, naar hij doet dat veel behoedzamer. Hij laat de verschillende schrijvers van het Nieuwe Testament (NT) helemaal uitspreken en komt daarbij tot de conclusie dat ze bij hun nadenken over het mysterie van het kruis allemaal tot de ontdekking gekomen zijn dat God in het kruis deze van Hem vervreemde en schuldige wereld met zichzelf verzoend heeft. Ze zeggen dat weliswaar in hun eigen woorden, maar die wijzen wel allemaal in dezelfde richting.

Beleid

Wat wil het CGB eigenlijk? Dat is een vraag die in Nijkerk eigenlijk niet goed uit de verf gekomen is. De inleidingen en de besprekingen van namen zoveel tijd in beslag dat er praktisch niets kwam van een discussie over het beleid van het pas opgerichte predikantenberaad. Wel deelde de voorzitter mee dat er vier regio's zijn gevormd en dat in elke regio de predikanten van het beraad bijeengeroepen zullen worden.

Inmiddels is ook bekend dat er een bezwaarschrift naar de synode gaat. Het is een evenwichtig stuk, dat geschreven is door dr. R. Fernhout (oud-medewerker aan de VU) en dat eigenlijk vraagt om een revisie van het synodebesluit van november vorig jaar. Dat besluit ging ei-

Bibliotheek Bralectah

gereformeerde bibliotheek voor mensen met een leeshandicap

...Heeft
De Reformatie
ook in
gesproken vorm.

Telefoon 0521 - 515946

genlijk niet verder dan een uitnodiging **aan** de kerken om tot een kerk-breed **geloofsgesprek** over de verzoening te komen. Dr. **Fernhout** heeft zelf het bezwaarschrift naar **zijn** eigen kerkenraad gestuurd (Den Ham), met het verzoek het, met adhesie, door **te sturen** naar de synode. Dat is mijns inziens ook de juiste weg.

Maar inmiddels circuleert het **Ik-zwaarschrift** ook onder de **predikanten** die bij het **CGB** zijn aangesloten. Mij kwam ter ore **dat al zo'n negentig predikanten hun handtekening onder dit bezwaarschrift gezet hebben**. Uiteraard **mag** zoiets. Niets in de kerkorde verbiedt dit. Maar ik **vraag me wel af** of **het** de gewenste **weg** is.

Natuurlijk is zo'n lijst met zoveel handtekeningen **van predikanten** een duidelijk signaal naar de synode **toe**, maar het **signaal** zou nog duidelijker en **veel kerkelijker** zijn, als de predikanten **ermee** naar hun respectievelijke **kerkenraden** gingen **en** als die **kerkenraden** **bereid waren** het bezwaarschrift over te **nemen** en het zelfstandig naar de synode toe te sturen. Het gaat in dit alles immers niet om een **theologisch/academisch** steekspel, maar om niets minder dan het **hart** van de prediking. En dat raakt **elke** kerkenraad en eik **kerklid**.

Kloof

Ds. J. Jonkman gaf in De Wekker van **13 februari** aandacht aan de kloof die men constateert tussen de inhoud van de kerkelijke prediking en het dagelijks leven. Hoe **kunnen** we met die **kloof omgaan**?

We stuiten hier op een **probleem** waar alle **predikanten** en alle **gemeenteleden** op de een of andere manier mee te maken hebben. Het is het **gezamenlijk probleem** van ambtsdragers en **gemeenteleden**. **We** staan immers zo veel mogelijk midden in de maatschappij. In de samenleving komen we "de wereld" tegen. Dat wil niet zeggen dat we in de samenleving allemaal

mensen ontmoeten, die **onverschillig** zijn, die er geen visie, geen normen en waarden op na houden. Of mensen, die bijna allen vijandig staan tegenover de boodschap van het Evangelie van Jezus Christus. Maar **we** werken wel samen met collega's onder wie er zijn die zeggen zich niet **te** laten leiden door wat God in de Bijbel ons zegt. **Men** heeft **een** heel ander levensgevoel dan **mensen** die **vragen** naar wat de Heere in Zijn Woord **van** hen vraagt. Het **leven** met **de Heere** **geeft een andere beleving van de dingen en heb dagelijkse leven dan een leven zonder de Heere**. Je kijkt anders **tegen** de dingen **aan**, je waardeert ze ook anders. Je kunt je eigen leven niet los zien van het geloof. Je kunt het niet losmaken van de verhouding tot **God**. Tegelijk werkt **wat we** ervaren in de **maatschappij**, in de **ontmoeting** met **mensen** die er anders over denken en die heel serieus met de maatschappij en de **(geestelijke)** vragen bezig zijn, op **ons** in. We ondergaan er de beïnvloeding **van**. We nemen **wat we** opdoen aan ervaringen in de **week** mee de **kerk** in. We zitten 's zondags niet als een onbeschreven blad in de **kerk**. We gaan de kerk binnen met alles wat **we** in de afgelopen week **hebben beleefd**.

Bepaalde gesprekken, **er** uit **springende** belevenissen **houden** ons bezig. En dan komt het Woord **van** God tot ons. Het Woord dat inderdaad een boodschap **van** Godswege **voor** ons heeft. Vanuit het Woord schijnt licht over ons leven. Het **Woord** laat het **licht** vallen over alles wat er in de maatschappijen in de wereld aan de hand is. Er wordt **een weg** gewezen, er wordt **toerusting** gegeven, **maar** er wordt ook **ontdekkend, ontmaskerend gepreekt**. **We kunnen** dat alles als een spanning **ervaren**. **We kunnen een kloof** beleven tussen wat we horen en wat we **dagelijks** meemaken.

Van waarden weten

De Volkskrant van 14 februari bracht een bericht over een poging om het

bijzondere karakter van de *Vrije Universiteit Amsterdam* meer te profileren. Daarvoor is een project opgezet onder de titel *Van waarden weten*. Bij verschillende vakken wordt nadrukkelijk **structureel** aandacht besteed aan normen en waarden. De reacties lopen nogal uiteen:

'Er bestaat gepaste scepsis binnen de faculteit tegen die **vormingsvakken**', zegt dr. J. *Noordegraaf*, coördinator van het **waardenproject** bij Letteren.

'Ik hoor reacties als: "Nou ja, we doen het al" of juist wat heb je **eraan**". Ook vrezen **sommigen** voor ouderwets **geëvangeliëer**. Maar het is een misvatting om te denken dat het om **een reconfessionalering** gaat. We willen geen **onwrikbare** waarden opdringen, maar studenten de geestelijke bagage meegeven die hen aan het denken zet.'

Levert de **W** dankzij het **waardenproject** op termijn een beter slag wetenschappers af? 'Er zijn mensen die dat wel verwachten', zegt *Noordegraaf*, 'maar ik weet niet of dat zo duidelijk zichtbaar zal zijn. Natuurlijk is *Van waarden weten* voor de VU ook een manier om zich te profileren tegenover de Universiteit van Amsterdam, al is het project daar niet om **begonnen**.'

Heerst bij de ene groep docenten en hoogleraren **onverschilligheid** over het **waardenproject**, anderen gaai het niet ver genoeg voor een universiteit die zich beroept op haar bijzondere grondslag.

'Degenen die het ideaal van de VU als een christelijke universiteit **koesteren, maken** misschien een vijfde deel van het docentenkorps uit', schat prof. dr. S. *Griffioen*, **hoogleraar** wijsbegeerte. 'De grote meerderheid kan het allemaal niet

Brochures.....

de Bunschoter bv
drukkerij

Postbus 10 - 3750 GA Bunschoten-Spakenburg
Tel. (033) 299 7099 - Fax (033) 299 7098

zo veel schelen.'

Griffioen hekelt de *godsdiens-
culturele relativering*, waardoor het
karakter van de VU verloren gaat
en slechts **een 'vaag' besef van tra-
ditie'** overblijft. De filosoof bepleit
een hernieuwde **oriëntatie** van de
VU op haar christelijke identiteit.
'Het is vijf voor twaalf. Ik vind dat
een **hoogleraarspost** maar vacant
moet blijven als er geen kandidaten
zijn die de beginselen van de **W**
daadwerkelijk onderschrijven -
zelfs als de VU daarmee haar con-
currentiepositie tegenover andere
universiteiten verslechtert. Anders
gaan de **W** en de Universiteit van
Amsterdam wel heel erg veel op el-
kaar lijken.'

Noordegraaf ziet weinig in een al te
streng christelijke leidraad. 'In de
tijd van Abraham **Kuyper** waren de
verschillen tussen de **UvA** en de
VU inderdaad **een heel stuk** groter
dan tegenwoordig. Maar het lijkt
me **onmogelijk** en onwenselijk om
naar die tijd terug te keren.'

De opmerkelijkste reactie kwam
begin december van **VVD-ideoloog**
en columnist Paul *Cliteur* in
Trouw. Aangezien de **van** oudsher
confessionele universiteiten worden
bevolkt met 'een bontgekleurd
mengsel van randgelovigen, gese-
culariseerden, **relatieveerders** en ge-
wone vakwetenschappers die in
hun werk niet gestoord willen wor-
den door gezeur over ideologie',
moet de gereformeerde **aanhang**
aan de VU maar een eigen, kleine
universiteit oprichten, zoals de Isla-
mitische Universiteit Rotterdam,
stelde Cliteur. De Vrije Universiteit
kan dan opgaan in de Universiteit
van Amsterdam.

'Die geluiden laten buitenstaanders
wel vaker horen', reageert Noorde-
graaf, **'maar'** zij hebben toch **een** be-
perkte visie op wat een Vrije **Uni-
versiteit** in deze tijd nog kan bete-
kenen'.

Jubileum

Ds. J.M.A. Groeneveld 25 jaar predikant.

Het was woensdag 18 februari j.l.
een kwart eeuw geleden dat ds.
J.M.A. Groeneveld, predikant te
Bedum, in het ambt werd beves-
tigd. Johannes **Marinus Arnoldus**
Groeneveld werd in 1946 geboren
en op **18 februari** 1973 in Ulrum in
het ambt bevestigd. In 1976 vertrok
hij naar **Helpman**. Deze gemeente
verwisselde hij in 1980 voor Rid-
derkerk en vervolgens verbond hij
zich in 1989 **aan Bedum**.

Dominee voor Maastricht

De classis **Noord-Brabant/Limburg**
heeft de kerk van Brunssum-Tree-
beek alle steun toegezegd voor het
beroepen van een tweede predikant.
Deze krijgt als standplaats de Lim-
burgse hoofdstad Maastricht.
Nu de wijk Venlo - die een evange-
lisatiepredikant in dienst heeft -
zelfstandig is geworden van Bruns-
sum-Treebeek, wil deze gemeente
de missionaire taak in Maastricht
voortzetten.

Uit de kerken

Wanneer de Particuliere Synode
van het Zuiden akkoord gaat met de
plannen, hoopt Brunssum-Treebeek
een predikant voor Maastricht te
gaan beroepen.
Voor nadere informatie 043-
3630120.

Samenkomsten Schier

De commissie Schiermonnikoog
van de **kerk** van Dokkum wil graag
in contact komen met broeders die
willen voorgaan in samenkomsten
op dit eiland. Op de volgende da-
gen is nog vooniening nodig: 10-4
(Goede Vrijdag), 12-4, 3-5, 21-5,
31-5, 7-6, 30-8, herfstvakantie,
Kerst en Oud en Nieuw. Infoen
aanmelding via tel. 0519-531431 of
241655.

Kostelijke klassieke kinderversjes

Gegrond op Gods Woord en Waarheid
voor huis en school, tds. J.H. Maatjes
32 pagina's, geniet f 6,00

Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes. Tel. 0113-215591

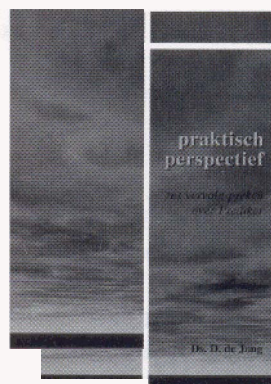
Ds. D. de Jong

praktisch perspectief

zes vervolg-preken over prediker

Geniet van het leven. Hoop voor de toekomst.
Wijsheid biedt vreugde en **vrede**. Enkele pre-
ken van ds. D. de Jong die voortreffelijk **zijn**
geformuleerd, zeer actueel zijn en een houvast
bieden in onze complexe samenleving.

78 pag., paperback, £ 10,00

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes - tel. 0113-215591